

Автопортретът като „вътрешно пространство“

 Марина Теофилова

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
имейл: m.teofilova@ts.uni-vt.bg

DOI: <https://doi.org/10.58894/PMDY5297>

Резюме. Статията разглежда пространството като флуидна категория на взаимодействие между автор и публика, в чието вътрешно измерение автопортретът става съсредоточие на себепознанието и себеразкриването, далеч надскачащи рамките на жанра. Като емпирична база и отправна точка на тези разсъждения, настоящият текст се опира на примери от изложбата на Галина Цветкова и Дионисий Каламарас „Вътрешно пространство“, състояла се в Изложбени зали „Рафаел Михайлов“, гр. Велико Търново (2021г.).

Ключови думи: изложба, автопортрет, взаимодействие, пространство, себепознание

Въведение

Изложбата „Вътрешно пространство“ (2021г.) чертае непрекъснатата линия в изследването, което художникът Галина Цветкова извършва като съзнателен ход във времето вече повече от десет години. Изследване на всички състояния на човека в неговото присъствие и отсъствие: като философия на съществуването – „По пътя“ (2009), като „художествена намеса в нещата от бита“ – „Обличани рокли“ (2017), като културен експеримент – „Чувал ли си – не съм чувал“ (2018), като обект на изкуството – „Катя“ (2019), като усещане за „уникална персонална принадлежност“ – „Летящи ризи“ (2020).

С откриването си изложбата постави в диалогичен фокус теми, добили статут на аксиоми в изкуството с почти ритуално звучене: 1. автопортретът като жанр-аскеза, предполагащ отказ от целия свят в търсене на себе си; 2. взаимодействието между учител и ученик в дискурса на себепознанието и 3. споделянето на изложбеното пространство без пресичане на експозиционното поле в измерение на не/споделяната среда. Всяка от тези теми може да бъде интерпретирана неопределено и общо, но в контекста на

разглежданата изложба те са материализирани в конкретни намерения, в рисунка и най-вече в начин на мислене.

На пръв поглед, тук сме изправени пред две обединени от заглавието изложби, свързани от идеята да представят създаването на цикъл от автопортрети като взаимодействие на преподавател и студент. Всъщност те не са нито едното, нито другото.

Автопортретът като отправна точка, експеримент и цел

Ще започна от очевидното: автопортретът като жанр има трайно присъствие в изкуството от векове, а и до днес привлича не един автор, не само заради удобството, че моделът е дълбоко познат, че моделът е търпелив и винаги на разположение, че моделът винаги ще разбере и прости, а преди всичко, защото този модел е най-големият ни критик и съдник. Автопортретът представя не само образ на самия автор, но е и самият акт на рисуване на себе си, на виждане в чертите, недостатъците и идеалите ни, за които сме готови да воюваме, да умираме, да вярваме, да се надяваме, да живеем. Виждане, което трае мигове, години, десетилетия... *Същественото, по думите на Галина Цветкова, е че този образ обръща огледалото – зрителят потъва в него и търси себе си.* (Цветкова, 2014:59)

Въвлечени в авторския експеримент „Вътрешно пространство“ се оказваме изправени не пред портрети, които авторите Галина Цветкова и Дионисий Каламарас правят на себе си, а пред начина, по който те се гледат..., пред начина, по който те се виждат. Нещо повече за двамата автори проекцията на жанра добива още по-дълбоки трансформации. И то в степен на самоанализ, при която образът на художника *„се размива и се превръща в обект, в материал, в експеримент.“* (Анчева, 2016: 207)

С разглежданата изложба автопортретът се възражда и мисли като класическа форма в съвременен контекст. Изложбата предоставя пространство за нови и различни подходи към този жанр, който отдавна е символ на саморефлексия и изследване на идентичността. В съвременността автопортретът се трансформира — той не е само визуално отражение, но и психологическо изследване, социален коментар, игрово пространство и провокативен жест. Като такъв, той придобива нов живот, преминавайки отвъд класическото „отражение“ към по-дълбоки размисли за това как се формира идентичността в съвременния свят.

За Галина Цветкова автопортретът е форма на аскеза: *„автопортретът е жанр, който подобно на пейзажа стои най-близо до състоянието*

„бягство от действителността“ или състояние на изолация“ (Цветкова, 2022:156).

Докато Дионисий Каламарас разбира автопортрета като път към себепознание. За него думите на слепия мъдрец Тирезий: „Ти си този, който търсиш“, имат магнетична сила. При личен разговор с художника, той разказва притчата за Едип, който, търсейки избавление за народа си, иска съвет от Делфийския оракул. Увлечен от античния архетип на изгубилия власт над съдбата си герой, който, без да съзнава, върви към своята гибел, преследвайки една фикция, Дионисий Каламарас разбира автопортрета като прозрение в миг на търсене, като откровение за себе си, провидяно в собственото отражение. *Превъплъщението на художника в портрета, пише А. Анчева за този вътрешен стремеж, е свързано с овладяването на модела и се извършва интуитивно – в никакъв случай като осъзната цел.* (Анчева, 1999: 158).

В изложбата Галина Цветкова представя 15 автопортрети, рисувани като един авторски акт в много кратък период от време и представляващи последователни проекции на взаимосвързани наблюдения на интимни състояния, в които художникът се е познал като отражение, но и като възприятие, като самоанализ на преживяното самосъзерцание. Чрез тях авторът *...сякаш е извършил пречистващ духовен ритуал, преди да встъпи в творчески диалог със своето произведение.* (Русева-Стефанова, 2014:191). Цветът в рисунката е условен код, така както условни са символите и атрибутите, които гравитират в нейното лично пространство: нарциси, риза, молив, хамелеон, четка, ютия, кичури коса... Ритуал в смисъла, който Ервин Панофски влага в изобразяването на обикновени предмети в изкуството, които носят в себе си не само визуални значения, но културни и смислови натоварвания, далеч надхвърлящи зримия хоризонт. Чрез включването на обикновени предмети от ежедневието художникът извършва ритуал на „освещаване на видимия свят“ и отдава значение на начина, по който те взаимодействат не толкова с материалния, колкото с духовния свят (Panofsky, 1953). Що се отнася до присъствието на различни предмети от ежедневието в автопортретите на Галина Цветкова, те са ключови за разбирането на самия цикъл, за начина, по който художничката работи с традиционните символи, които адаптира към личен контекст. Цветкова използва тези атрибути не просто като елементи, които дават формално съдържание на нейните автопортрети, а като обогатени символи, които материализират вътрешните ѝ състояния и лични преживявания.

Без да се натрапва, античният архетип от „Метаморфозите“ на Овидий мигрира тук от самовлюбеното себесъзерцание към взирането в собственото отражение – в копнеж към запамятаване на преживяното, същината на което следата от въглена не е в състояние да вкамени.

Темата, обектите и похватите в изложбата „Вътрешно пространство“, споделя Галина Цветкова в своя публикация по темата, са обусловени от разбирането за рисунката като процес на осъществяване на интелектуалните вибрации на художника през творческите ракурси на професионалните му натрупвания в изведени художествени състояния и форми. Основен обект на творческата програма е „човешкото“ в убеждението на това, че човекът е врата, през която се влиза в изкуството – врата, която никога не се затваря. (Цветкова, 2022:157)

От своя страна Дионисий Каламарас представя серия от рисунки с туш, в които по класически устойчив метод погледът е хипнотизиращо насочен към зрителя. Пресичайки тънката линия при изучаването на модела и надграждайки учебната рисунка, той надскача с всеки опит границите на задачата. Така постига сложно цялостно внушение на един отворен, но и завършен цикъл от автопортрети.

За художничката Галина Цветкова: Човекът и неговите състояния, изразени в дълбок и сложен смислов контекст, потърсени в универсален и философски план, са в основата на авторското отношение към проблема. Последователното съприкосновение с всеки отделен вариант по темата на изложбата е мотив за изграждането на уникален обобщен образ, който проглежда през четири очи – на художника и неговия модел, което в случая означава отвън навътре и отвътре навън едновременно. В пътуването към себе си се разкрива тайнствено пространство, в което се отразява светът – такъв, какъвто го интерпретира творецът. (Цветкова, 2022:158).

При взаимодействието си двамата автори, които в рамките на общото изложбено пространство градят две напълно изолирани авторски решения, публиката се оказва въввлечена в лабиринт от споделени пространства. *При всички случаи се цели в комуникацията между различните публики да се локализира пресечната точка, в която не се вижда очевидното, а се визуализира и коментира същественото. (Цветкова, 2020:157).*

И тук достигахме до обяснението, което Галина Цветкова формулира в своя публикация по темата:

Когато се поставя проблем за пространството, трябва да се отбележи, че философията няма единно мнение, дали то трябва да се разбира

като обект, като отношение между обекти или метод за възприемане на света. Задачата на този проект е да заличи подобни граници. На първо място концепцията излиза от рамката на вътрешнокартинното към вътреизложбеното пространство. Включен е и паралелен обект – изложбата на Дионисий Каламарас. (Цветкова, 2022:158)

Галина Цветкова разбира двете събития като свързани следствено и конотира относителната самостоятелност на изложбите, които предлагат на публиката „преформатиране на изложбената площ в конфигурация на „зала в залата“, което представлява вътрешно автономно пространство и обособена периферна галерия.“ (Цветкова, 2022:159) *Двете изложби, пише тя, взаимодействат чрез аранжирани вътрешни проходи и инсталиране „гръб в гръб“ на произведенията в междинната зона. Непротиворечивото им съединение/разделение е затворено от инсталирана полупрозрачна конструкция на завеса-екран с мултимедийна презентация. Публиката е въвличена в последователно навлизане и съпреживяване на пространството като вътрешно, по-вътрешно и най-вътрешно. (Цветкова, 2022:159)*

Дискусия: Изложбената площ като екстериор: отворено експозиционно пространство, водещо към интериор: интимния вътрешен свят на автор и публика

Да разгледаме няколко аспекта на жанра автопортрет, които изложбата постави пред своята публика като възможност за размисъл и интерпретация:

- Постоянство и преходност: Автопортретът може да бъде изследване на промените в личността, отразени в мимолетни настроения или в трайни белези на остаряването, но същевременно може да улови онези черти, които остават непроменени във времето, да запечата това, което ни прави разпознаваеми и неповторими, това което ни прави да бъдем „себе си“.

- Дихотомност на самовъзприятието: Автопортретът е възможността да се възприемаме и осъзнаваме в много и различни аспекти едновременно (спрямо външния и вътрешния свят, спрямо ежедневието и в непредсказуеми ситуации, спрямо нетрайни и дълбоки чувства). Само чрез разбиране на нашата несъзнателна вътрешна природа, можем да придобием самопознание. Това изисква да си дадем сметка за двойствената природа на човешката психика – на съжителството на добро и зло във всеки от нас (Юнг, 2015).

Изложбата формално и в разрез се опира на концепцията за „двоен“ автопортрет, който отразява не само присъствието на двама автори,

които рисуват себе си, но и им предоставя възможността да изобразяват независимо своята представа за себе си.

- Отражение и идентичност: Като продължение на предходния аспект, можем да поставим под съмнение автопортрета като истинно отражение на вътрешната същност на художника, която не би могла да е достоверна, а по-скоро е художествена деформация на образа в резултат на субективно тълкуване на реалността. Както самата Галина Цветкова пише, *идеята е родена от предчувствие за цел, от преинсталиране на творческия стереотип като отделяне на непознатото от познатото на всичко правено досега и свързване с нещо по-различно и по-вътрешно за осъзнатата ни идентичност* (Цветкова, 2021:57).

- Съществуване и самоосъзнаване: Ето защо в контекста на изложбата автопортретът се разглежда като начин на самоосъзнаване и изследване на съществуването. Чрез процеса на създаване на серия от автопортрети и тяхното паралелно експониране двамата автори не само изследват своите състояния, но и се обвързват в индивидуалния опит да преодолеят илюзията за измамност на битието и съмнението в самото съществуване. Изображението на физическото тяло не би могло да бъде достатъчно, за да изрази цялостната същност на личността, или трябва да се включат други елементи, които да представят духа и конкретното психично състояние на автора? То в негов отговор Галина Цветкова вмъква архетипни символи и атрибути в своите автопортрети, чрез които трептенето на нейния образ се разбира като метафизика на автопортрета, не само като процес на създаване на изображение, но и начин да се зададат дълбоки въпроси за идентичността, съществуването и възприятията. За да бъдат зададени, а и за да получат отговор тези въпроси, е необходим език. И тук въвеждаме думите на Галина Цветкова, *която казва, че във високото изкуство на превода се цени не превеждането на думи, а претворяване на смисловото им съдържание в контекст чрез езиковите средства на друг език. Същото е и с превода на визуалния език* (Цветкова, 2021:63).

Ако си позволим да обобщим: автопортретът е процес на вътрешно разкриване, чрез който личността открива и интегрира различни аспекти на себе си, включително тези, които обикновено остават потиснати или несъзнавани. Автопортретът е не само образ, а и средство за постигане на целостта. Нещо повече автопортретът като метафизичен акт може да бъде разпознат като път към автентичност, изразяващ желанието на индивида да се открие извън социалните роли и маски. Същността на този акт е не само в създаването на

образ, а в разкритото отношение на съществуването към себе си (Хайдегер, 2020: 29-32).

Ето защо можем да мислим тези две самостоятелни изложби, обединени от заглавието „Вътрешно пространство“, като две напълно дихотомни космогонични конструкции, чието вътрешно пространство гравитира около разбирането за Човека като *axis mundi*, като начало и край, като поглед отвън, като поглед отвътре, като обект и субект на изкуството. И ако, все пак, тук търсим точката на сингулярност, ще я прочетем в изречението, което Галина Цветкова написа като покана изложбата: *„Ние сме преподавател и студент. За да вземем от Изкуството, даваме от Себе си“*.

Заклучение

Експозиционното пространство на изложбените зали може да се разглежда като културен феномен, вместиращ в евклидови рамки многозначните и многослойни аспекти на комуникацията и взаимодействието между автор и неговата публика. То е повече от място за показване на творби – то е платформа, която събира различни хора, идеи и емоции в единно пространство. В този контекст всяка изложба създава пространство за диалог, изследване на чувства, преживявания, идентичности и взаимодействие, акумулирайки множество гледни точки.

Експозиционната площ е може би и едно от малкото места, които се движат между статуса на затворено и отворено пространство. От една страна, тя има ограничен физически и концептуален обхват (пространство, избрано от кураторите, теми, които се изследват, автори и творби, както и тяхното композиране, манипулацията с обектите и елементите и мн.др.), но от друга страна, тя е отворена за всяка интерпретация, въздействие и многозначност на възприятията, трансформиране и съграждане на смисли и нов прочит. Тя също така е „затворена“ в рамките на времето и пространството, в които се случва, но е отворена към нови перспективи, съпреживяване и рефлексии на по-късен етап.

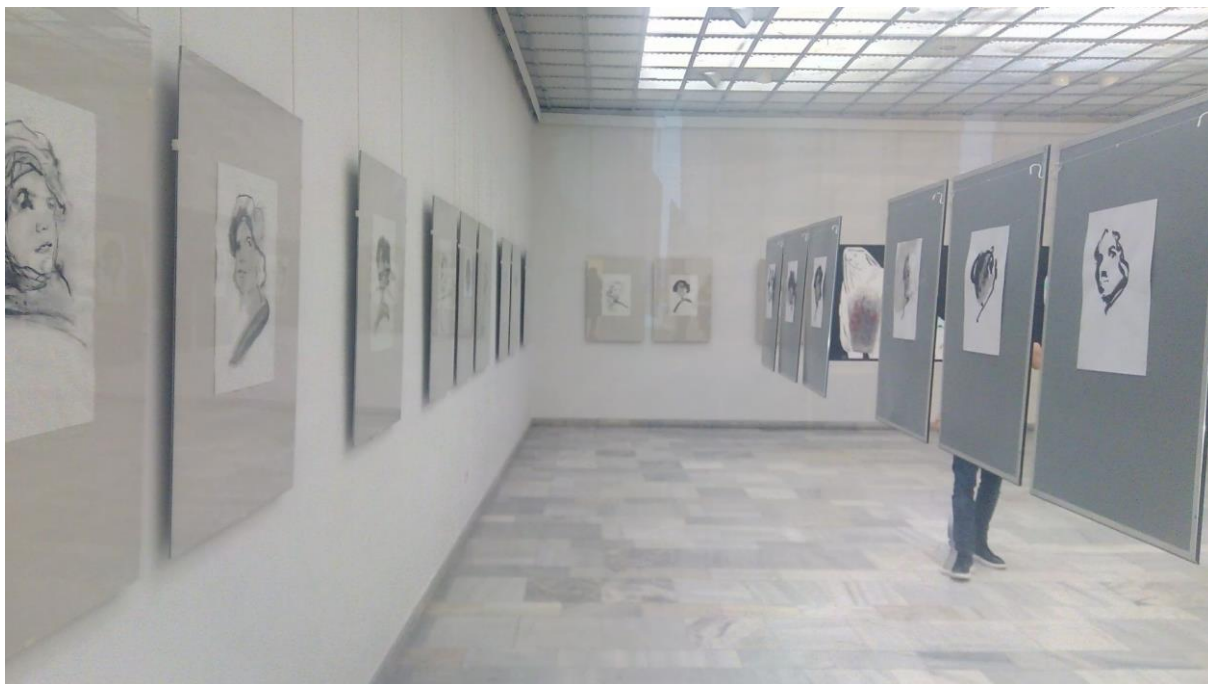
Така извън конкретния контекст експозиционното пространство като място за срещи и медиум за осъществяване на взаимодействие може да се разглежда като културна платформа, която съчетава в себе си визуално изкуство, социална интеракция, лични и колективни истории и е един от основните начини за дефиниране на културния и артистичния жанр (портрет, пейзаж, интериор, екстериор и др.) в съвременния, визуално и медийно доминиран свят.

Ил. 1. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Плакат

Ил. 2. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Откриване

Ил. 3. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Откриване

Ил. 4. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Откриване

Ил. 5. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Откриване

Ил. 6. Изложба „Вътрешно пространство“, 2021г. Галина Цветкова, Дионисий Каламарас. Откриване

БИБЛИОГРАФИЯ

Анчева, 1999: Анчева, Антоанета. *Живописният портрет – пластично-анатомични проблеми*. Изд. Фабер, 1999. [Ancheva, 1999: Ancheva, Antoaneta. *Zhivopisniyat portret – plastichno-anatomichni problemi*. Izd. Faber, 1999.]

Анчева, 2014: Анчева, Антоанета. *Човек и канон. Пластичната анатомия между изкуството и науката*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, В.Търново, 2014. [Ancheva, 2014: Ancheva, Antoaneta. *Chovek i kanon. Plastichnata anatomiya mezhdu izkustvoto i naukata*. Univ. izd. „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, V.Tarnovo, 2014.]

Найденев, 2022: Найденев, Хр. Мецотинто-ефектът на полутона. В: *Визуални изследвания*, Брой 2/2022. УИ „Св.св. Кирил и Методий“, 2022, с. 185–188. [Naydenov, 2022: Naydenov, Hr. Metsotinto-efektat na polutona. V: *Vizualni izsledvaniya*, Broy 2/2022. UI „Sv.sv. Kiril i Metodiy“, 2022, s. 185–188.]

Русева-Стефанова, 2014: Русева-Стефанова, Славина. Неосъществените монументални проекти на Никола Терзиев-Желязото. В: *Научни трудове*. РУ „Ангел Кънчев“, том 53, серия 6.3, Русе 2014г., с. 191 – 195. [Ruseva-Stefanova, 2014: Ruseva-Stefanova, Slavina. Neosashtestvenite monumentalni proekti na Nikola Terziev-Zhelyazoto. V: *Nauchni trudove*. RU „Angel Kanchev“, tom 53, seriya 6.3, Ruse 2014g., s. 191 – 195.]

Хайдегер, 2020: Хайдегер, Мартин. *Битие и време*. Изток-Запад. София, 2020 [Heidegger, 2020: Heidegger, Martin. *Bitie i vreme*. Iztok-Zapad. Sofiya, 2020]

Цветкова, 2020: Цветкова, Галина. КАТЯ. Тема и мотив за една изложба. В: *Визуални изследвания*, Брой 2/2020. УИ „Св.св.Кирил и Методий“, 2020, с. 157-159 [Tsvetkova, 2020: Tsvetkova, Galina. KATYA. Tema i motiv za edna izlozhba. V: *Vizualni izsledvaniya*, Broy 2/2020. UI „Sv.sv.Kiril i Metodiy“, 2020, s. 157-159]

Цветкова, 2021: Цветкова, Галина. Творчески проект „Летящи ризи“: Вернисаж. В: *Визуални изследвания*, Брой 1/2021. УИ „Св.св.Кирил и Методий“, 2021, с. 57-63 [Tsvetkova 2021: Tsvetkova, Galina. Tvorcheski proekt „Letyashti rizi“: Vernisazh. V: *Vizualni izsledvaniya*, Broy 1/2021. UI „Sv.sv. Kiril i Metodiy“, 2021, s. 57-63]

- Цветкова, 2022:** Цветкова, Галина. Креативният град – вътрешно пространство. В: *Креативният град: медийни наративи и комуникационни политики*. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2022, с. 153-161 [Tsvetkova, 2022: Tsvetkova, Galina. Kreativniyat grad – vatreshno prostranstvo. V: *Kreativniyat grad: mediyni narativi i komunikatsionni politiki*. UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2022, s. 153-161]
- Цветкова, 2022:** Цветкова, Галина. *Васил Стоилов и Велико Търново*. Велико Търново, 2014. [Tsvetkova, 2022: Tsvetkova, Galina. Vasil Stoilov i Veliko Tarnovo. Veliko Tarnovo, 2014.]
- Юнг, 2015:** Юнг, Карл Густав. *Скритият Аз. Дилемата на индивида в съвременното общество*. ИК „Хермес“, 2015. [Jung, 2015: Jung, Karl Gustav. Skritiyat Az. Dilemata na individa v savremennoto obshtestvo. IK „Hermes“, 2015 g.]
- Яфе, 2002:** Яфе, Аниела. *Символиката във визуалните изкуства. Човекът и неговите символи*. София: Лега Артис, 2002. [Yafe, 2002: Yafe, Aniela. Simvolikata vav vizualnite izkustva. Chovekat i negovite simvoli. Sofiya: Lege Artis, 2002.]
- Jung, 2017:** Jung, C. G. *Modern Man in Search of a Soul*. Published by Martino Fine Books, 2017
- Panofsky, 1953:** Panofsky, Erwin. *Early Netherlandish Painting, Its Origins and Character*, 1953

The Self-Portrait as “Inner Space”

Marina Teofilova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

ORCID iD: 0000-0002-5027-1621

email: m.teofilova@ts.uni-vt.bg

Abstract. The article examines space as a fluid category of interaction between author and audience, in whose inner dimension the self-portrait becomes a focus of self-knowledge and self-disclosure, far exceeding the framework of the genre. As an empirical basis and starting point for these reflections, this text draws on examples from the exhibition by Galina Tsvetkova and Dionysii Kalamaras „Inner Space“, held space at the Rafael Mihaylov Exhibition Halls, Veliko Tarnovo (2021).

Keywords: exhibition, self-portrait, interaction, inner space, self-knowledge